

- [Головна](#) ▶
- [Дискусія](#) ▶
- Іван Монолатій. ТАКСОНІМІЯ СИЛИ (ПОТЕНЦІЯЛУ) ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ. 3. Потенціал ЗУНР: сила «жорстка» чи «м'яка»?

ІВАН МОНОЛАТІЙ. ТАКСОНІМІЯ СИЛИ (ПОТЕНЦІЯЛУ) ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ. 3. ПОТЕНЦІЯЛ ЗУНР: СИЛА «ЖОРСТКА» ЧИ «М'ЯКА»?

21 November 2019

1. Сила/потенціал ЗУНР: формальні показники

2. ЗУНР: форми (сектори) потенціалу

На якість сили держави впливають матеріяльні та нематеріяльні чинники. Якщо до перших зараховують географічне положення країни, корисні копалини, людський ресурс, економіку і військо, то культуру, політичну систему, ідеологія, моральність народу, особливості національних еліт – до других. Взаємодія і перших, і других, зазвичай, є прикладом творення образу держави на міжнародній арені. А сучасна концепція «жорсткої» і «м'якої» сили (*hard & soft power*), хоч і не вносить у розуміння потенціалу держави щось нове чи чогось багато, однак через свою популярність у сучасній науці дозволяє подивитися на заявлену мною проблему в іншій оптиці.

Зокрема теоретик цієї концепції американський політолог Джозеф Най (Joseph S. Nye) вважає, що «м'яка сила» базується на трьох засадах: культурі, політичних цінностях і зовнішній політиці. Різниця між «жорсткою» і «м'якою» силою полягає, головним чином, від матеріяльного стану засобів потенціалу держави. Відтак вченому йдеться про два типи сили: «наказову» (здатність змінювати те, чого хочуть інші) і «кооптаційну» (здатність формувати те, чого хочуть інші)^[1].

Інший дослідник, міжнародник-практик, британець Сер Роберт Купер (Sir Robert Cooper) в контексті з'ясування характеристик потенціалу держави, пропонує розуміти «м'яку» силу, як силу «цивільну» чи «громадянську» (*civilian power*), підґрунтям якої є легітимізація держави^[2].

Третя пропозиція щодо вивчення сили держави через перехрещення «жорсткої» і «м'якої» сили – ідея американської держслужбовиці Сюзанни Носсель (Suzanne Nossel) про «інтелегентну» («розумну») силу, чи «смайт-силу» (*smart power*). Вона обґрунтовує слушність використання поєднання примусу і винагород з привабливістю цінностей і переконань задля досягнення цілей. З'ясувати «смайт-силу» можна й по через використання мови політики/політиків^[3].

Поза сумнівом «м'яка» сила переважала (якщо не була з самого початку домінуючою) у ЗУНР. Спробуємо подивитися на її прояви через призму сучасних підходів.

3.1. «Наказова» сила

Переважно урядові офіційні документи (закони, розпорядники, обіжники, накази, меморандуми, ноти) складають цей різновид «жорсткої» сили ЗУНР. Витоки її вбачаємо у наказі отамана УСС Гриця Коссака від 7 червня 1918 р. про переїзд полку УСС в Україну. Зокрема стверджувалося, що «попрацаємо австрійську Україну, привитаємо Україну державну»^[4].

Натомість першим документом, який свідчить про застосування «жорсткої» сили новоутвореної держави є наказ Центрального військового комітету про початок збройного повстання з метою захоплення влади у Східній Галичині від імені УНРади^[5], датований 31 жовтнем 1918 р. Використання ж насилля і примусу з метою

недопущення провокацій і антидержавної діяльності проголосило 5 листопада програмове звернення УНРади «Український Народе!»: «Українські влади, горожанські й військові мають в цілім краю завести негайно лад, публичну безпечність і спокій. Проти тих, хто не схотів би підчинитися наказам українських властей або робив би заколот, треба заступити з усією рішучістю»^[6]. Для забезпечення правопорядку не раніше 19 листопада територію ЗУНР поділили на області та визначили організаційну структуру жандармерії^[7]. Принциповим було й питання введення української мови на вивісках державних та приватних установ і закладів: у Самборі 18 грудня проголосили, що «Неповинуючі ся сему приказови, будуть строго карані після воєнних законів»^[8].

Однак найпоказовішими для розуміння «наказової» сили та її ефективності, залишаються рішення про формування українських Збройних сил (30 жовтня), накази – Команданта Української генеральної військової команди про введення стану облоги у Львові (3 листопада), Генерального отамана із закликом захищати Українську державу (7 листопада), Начальної команди Української державної жандармерії (10 листопада), розпорядження Державного секретаріату військових справ – про мобілізацію до військової служби, поділ території ЗУНР на військові області та округи, складання списків військовозобов'язаних, демобілізацію всіх військових формувань Австро-Угорської монархії (усі – 13 листопада), а також накази цього відомства про мобілізацію офіцерів-артилеристів і лікарів-українців (обидва – 19 листопада)^[9]. Важливими є накази начальника штабу ГА про поділ території держави на фронтову і припілля та про увільнення від військової служби неукраїнців (обидва – 1 березня 1919 р.)^[10].

3.2. «Кооптаційна» сила

В умовах функціонування ЗУНР як держави, цей різновид «м'якої» сили безпосередньо стосується політики щодо національних меншин, зокрема створення умов для повноцінного розвитку їх політичного, громадського і культурного життя. Її розпочинає постанова З'їзду нотаблів (представників українських політичних партій і громадськості) у Львові з вимогою утворення окремого коронного краю на українських землях Австро-Угорщини від 27 лютого 1918 р.:

«III. Домагаючися своєї державности на укр[аїнській]. території в Австрії, з'їзд признає Полякам, Жидам та иншим національним меншостям на тій території повне забезпеченє їх національної автономії та політичної рівноправности»^[11].

Услід за цим формулюванням, 19 жовтня 1918 р. УНРада постановила:

«3. Взивається всі національні меншости на сій українській області – причім Жидів признається за окрему національність – щоб уконституувалися і негайно вислали своїх представників до Української Національної Ради в спільности, відповідаючій їх числу населення.

4. Українська Національна Рада виготовить конституцію для утвореної сим способом держави на основах загального, рівного, тайного і безпосереднього права голосування з пропорціональним заступством, з правом національно-культурної автономії та з правом

заступства при правительстві для національних меншостей»^[12].

Про автономію – «персонально-національну» – як гарантку безпеки національних меншин й потребу забезпечення їх національно-культурних прав говорилося й під час першого засідання УНРади у Львові 22 жовтня 1918 р.^[13] Показово, що вже 1 листопада, під час чергового засідання цієї інституції, Михайло Лозинський, звертаючись до присутніх поляків, заявив:

«Прав горожан польської народности ми не заперечуємо, її права хочемо забезпечити. Передумова наладнання добрих відносин вдоволяюча відповідь на запит: Чи, панове, признаєте право самозначення українського народу на українських областях бувшої Австро-Угорщини та чи Східна Галичина по Сян з Лемківщиною є тією територією, на встрій нашому народові прислугує повне право самоозначення? Каже, що буде розлив крови. Безперечно. [...] До порозуміння, себто признання повноти прав горожанина польської народности в українській державі – ми готові, одначе передумовою порозуміння являється признання з вашої сторони української державности»^[14].

Своєрідним фіналом у проголошенні принципів етнополітики, а, отже, й кооптування представників національних меншин в інституційні рамки ЗУНР, стала стаття часопису *Діло* «Національні меншости в Західно-Українській Народній Республіці». У ній зокрема стверджувалося, що

«національні меншости нашої Республіки ще не примирилися з фактом її існування настільки, щоб уже тепер узяти участь в її будуванню. [...] Ми очевидно власними силами, без нічиєї помочи, укріпили нашу Республіку. [...] Одначе поза правами є настрої громадянства, які для співжиття різних народів в одній державі значать чи не більше як права»^[15].

А що євреї зайняли, в цілому, пасивну й вичікувальну позицію (що з часом перетворилася на нейтралітет в польсько-українському конфлікті), поляки – ворожу й антидержавну^[16], а німці – через свою малочисельність – не відігравали значущої ролі в координатах міжнаціональних взаємин, хоча кооптували до інституцій держави своїх представників^[17]. Давався знаки і антисемітизм окремих адміністративних органів^[18]. Тож «кооптаційна» сила ЗУНР була радше рухом в одному напрямку, грою «в одні ворота», численними запевненнями, що «національні меншости [...] мають користуватися горожанськими і політичними правами на рівні з горожанами української національності»^[19].

3.3. «Громадянська» сила

Будь-які спроби визначити цей різновид «м'якої» сили ЗУНР нашттовхуватимуться на численні бар'єри: вікові, статеві, ціннісні, ідеологічні, культурні, етнічні й конфесійні. Тому найкращим виходом з ситуації буде звернення до потенціалу церкви, що його як суттєвий показник пропонує Р. Купер.

Оскільки ЗУНР була світською державою, взаємини її еліт з церковними (найперше УГКЦ) колами були немов віддзеркаленням того, що заявив Михайло Лозинський на IV-й сесії УНРади 6 квітня 1919 р.: «не можемо дозволити, щоби церква скликувала всю суспільність служити її матеріальним справам»^[20]. Ба більше: 14 квітня УНРада постановила конфіскувати з-поміж іншого й «монастирські, церковні, єпископські землі»^[21], незважаючи на те, що у її складі налічувалося 16 духовних осіб (у т. ч. митрополит, два єпископи та 13 священників) із загальної кількості 163 особи^[22]. Найрадикальніше проти церкви виступала Українська радикальна партія, яка постулювала свої антиклерикальні засади у програмі від 25 березня 1919 р.: «Повна свобода віри та совісти, знесення всякого державного примусу, виховання в душі якого небусть вірування, переведення відділення церкви від держави»^[23]. Не відступав від цього принципу й «Селянсько-Робітничий Союз», що у своїй програмі від 6 квітня 1919 р. заявив про необхідність відокремлення церкви від держави^[24].

Досі не зрозуміло у справах релігії й церкви є діяльність Державного секретаріату освіти і віроісповідань, що більшою мірою забезпечував належну організацію шкільництва ЗУНР^[25], аніж власне державно-церковні відносини. Малоєфективною була й діяльність УГКЦ як загальнонаціональної (у межах ЗУНР) інституції: лише 26 серпня 1919 р. (коли державу вже було втрачено) єпископат, «у зв'язку з окупаційним терором», оприлюднив спільне пастирське послання^[26], церковно-богословський зміст якого мав мало спільного з національною консолідацією українства. Це й зрозуміло, адже в умовах польсько-української війни незначною була комунікація між Главою УГКЦ Андреем Шептицьким, утримуваним польською владою в його резиденції 19 листопада 1918 р. – взимку 1919 р.^[27], з його вірними і єпископатом. Натомість пересічні священники, як правило, через свою активну громадську працю безпосередньо брали участь у творенні структур влади ЗУНР на місцях, а також Збройних сил держави^[28]. Практично в кожній повітовій УНРаді були представники духовенства^[29].

Зауважмо ще одну характерну деталь «громадської» сили ЗУНР – наявність громадських активістів, котрі, в сучасному розумінні, були волонтерами на користь власного війська, а також спорадичну діяльність різного роду інституцій. Прикладом тут може бути вже згадувана мною Коломия. Упродовж жовтня 1918 – травня 1919 рр. тут відбулося кілька волонтерських акцій, найбільшими жертводавцями яких були скоріш не коломийці, а українські селяни довколишніх сіл, а також періодично відбувалися збори і з'їзди громадських організацій^[30]. Один з відомих діячів того часу, Петро Шекерик-Доників у дописі до *Січового голосу* 2 квітня 1919 р. резюмував: «не руйнувати, а будувати ми мусимо тепер, бо від нас самих сьогодні залежить бути або не бути»^[31].

3.4. «Смарт-сила»

Ще одним додатковим показником «м'якої» сили держави є її «інтелігентність» («розумність») політиків. Для ЗУНР (як і для решти українських державних утворень 1917–1921 рр.) розуміння потечіялу держави саме з цієї перспективи є показовим. Зауважмо, що головним ворогом творення ЗУНР його сучасники вважали політиканство, що, у свій спосіб, зменшувало потенціал держави. Адже, як повідомляв дописувач коломийського часопису *Покутський вістник* у статті «Орієнтація» 20 квітня 1919 р.,

«Кожний, покликаний і передовсім
непокликаний, займається державними

питаннями, внутрішньою і заграничною політикою, справами фінансовими і економічними, питанням земельним і робітничим, взагалі річчями, з якими ніколи не мав до діла і або дуже мало, або зовсім з ними не ознакочлений. Словом, цвіте у нас політиканство [...] А орієнтація у нас, оттут на провінції є, повинна і мусить бути тільки одна: бути творчим, працюючим, повним посвяти чиновником при будові держави, чесно і совісно сповняти вложені на кожнього обовязки. [...] Політику лишім одиницям, яких завдання є політика – хай ведуть і займаються нею»^[32].

І попри те, що йшлося про власне політиків, цікавим є ресурсний потенціал політикуму ЗУНР, їх інтелектуальна сила. Якщо йти формальним шляхом обрахунку українських політиків, скажімо членів УНРади, то побачимо, що із 163-х 46 осіб мали докторати з різних царин освіти і науки (найбільше права і філософії), що складало 28,2% від загальної кількості депутатів парламенту ЗУНР^[33]. Показовим є те, що 1922 р. еміграційний уряд ЗУНР повідомляв, що «український нарід Галичини розпоряджає поверх 50 000 інтелігентних одиниць, придатних на адміністраторів, суддів і учителів населення Східної Галичини»^[34]*

В тогочасних проявах сили інтелігенції як збірного образу політичних еліт, оцінки сучасників різко контрастували між собою. Приміром Іван Макух на партійному з'їзді Української радикальної партії у Станиславові 22 березня 1919 р. заявляв: «Є серед інтелігенції не мало людей, що щиро і самовідречено працюють над будовою держави, але більшість станула з боку та дивиться за своєю власною користю. У нас кинулася страшна пошесть хабарництва, що нищить на наших очах здоровля нашої держави»^[35]. А в травні 1919 р. станиславівський часопис *Республіканець* так оцінював політиків ЗУНР: «Наші галицькі політики шукають виходу зі скрутного положення на всі боки, шукають як сліпий плота орієнтації і ніяк не можуть вийти з облудного колеса, не добачаючи того, що каже інтерес держави (письмівка моя. – І. М.)»^[36].

Підсумовуючи усі «за» і «проти» «жорсткої» і «м'якої» сили ЗУНР слід визнати, що саме культура нації є головним джерелом «м'якої» сили. Її потенціал реалізується через тріяду: наука (рівень організації та інституції) → освіта (загальна і вища) → культура (театр, кіно), таким чином показуючи практичну площину, в якій можуть реалізуватися головні пріоритети держави. Натомість проблемними тут будуть вже навіть відомости про ці чинники у 1918–1919 рр., адже упорядкованістю таких показників, їх інтерпретацією сучасна історіографія ЗУНР похвалитися не може. По-перше, не знаємо реального стану організації української науки в ЗУНР, зокрема на рівні головної натовді інституції науки – Наукового товариства імені Шевченка; по-друге, достовірно не знаємо кількість закладів середньої освіти, які працювали в умовах польсько-української війни (не кажу вже про вищу освіту, розвиток якої фактично призупинився); по-третє, побіч загальної інформації (репертуар, критика) про діяльність українських театрів в ЗУНР, цілісної картини розвитку національної культури в ЗУНР ще не створено.

Тому часткову відповідь на питання, чому в ЗУНР а пріорі перемагала «м'яка» сила, дають спогади О. Левицького, який, з жалем про поразку наших Визвольних змагань, писав:

«Винне те головне правительство, що взявши на себе обов'язки супроти народної справи [...] цих обов'язків не уміло чи не хотіло сповнювати. [...]

Винно і все суспільство, що виділо, куде йде справа, а терпіло такий лад, кивало головами, розмахувало руками, а не мало ні охоти ні сили перевернути до гори дном ці гнізда амбіціонерства, ледачости, злочинної легкодушности, родинних та “фізіонімічних” зглядів...

[...] Так, – винні і ми самі... Наше дилетанство та легкодушність, наша легковіра та нецирість. Вміємо багато говорити та дискутувати, бавимосся в дипломатів та пророків, прогайнуємо час і силу на дрібниці, напади, сварки, взаїмні обжалування й інтриги – фушеруємо з дня на день, радше чим малиб ужити всіх своїх сил для незамкненої ніякими партійними параграфами, великої цілі»^[37].

***

Іван Монолатій – доктор політичних наук, кандидат історичних наук, професор, дійсний член НТШ (Історична комісія).

---

[1] Див.: Nye J. S. *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. Basic Books, 1990.

[2] Cooper R. *Hard Power, Soft Power and the Goals of Diplomacy*, In: D. Held, M. Koenig-Archibugi (ed.), *American Power in the 21st Century*. Cambridge: Polity Press, 2004, p. 167-180.

[3] Nossel S. *Smart Power*, “Foreign Affairs”, 2004, March/April: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2004-03-01/smart-power>

[4] *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах*. Т. 1, с. 109, док. № 32.

[5] Там само, с. 243, док. № 103.

[6] Там само, с. 337, док. № 171.

[7] *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах*. Т. 2, с. 21, док. № 11.

[8] Там само, с. 127, док. № 82.

[9] *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах*. Т. 4, с. 18, док. № 1; с. 20, док. № 4; с. 29, док. № 13; с. 38-40, док. № 20; с. 46-47, док. № 25; с. 50, док. № 27; с. 52, док. № 28; с. 53, док. № 29; с. 82, док. № 56; с. 83, док. № 57.

[10] Там само, с. 235-236, док. № 146; с. 243, № 155.

[11] *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах*. Т. 1, с. 82, док. № 11.

[12] Там само, с. 181, док. № 76.

[13] Там само, с. 189, 194, док. № 82.

[14] Там само, с. 298, док. № 121.

[15] *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах.* Т. 2, с. 35, 36, док. № 15.

[16] Лазарович М. *Етнополітика української влади доби національно-визвольних змагань 1917-1921 років: компаративний аналіз.* Тернопіль: ТНЕУ, 2013, с. 494-509.

[17] Див.: Монолатій І. *Від контактів до співпраці: соціально-економічне становлення та культурний розвиток німців у Галичині.* Частина І: Австрійський період – Західно-Українська Народна Республіка (1772-1923 рр.). Коломия: «Вік», 2002, с. 117-140; Його ж. *Жити і дати жити іншим. Німецький дискурс західноукраїнської етнополітичної сфери.* Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008, с. 71-99.

[18] Фан Р. *Історія Єврейської національної автономії в період Західно-Української Республіки,* с. 134-135.

[19] *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах.* Т. 2, с. 145, док. № 94.

[20] *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах.* Т. 2, с. 313, док. № 192.

[21] Там само, с. 348, док. № 215.

[22] Підраховано за: Там само, с. 677-681, док. № 378.

[23] *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах.* Т. 3, кн. 1, с. 94, док. № 43.

[24] Там само, с. 126, док. № 54.

[25] Шологон Л. *Державний секретаріат освіти і віроісповідань (ДСОВ), [у:] Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія.* Т. 1 (А–Ж). Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2018, с. 510-511.

[26] *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах.* Т. 3, кн. 2, с. 192-194, док. № 101.

[27] Гузар Л. *Андрей Шептицький Митрополит Галицький (1901-1944): провісник екуменізму.* Вид. друге. Жовква: Місіонер, 2015, с. 81 (табл.).

[28] Єгрешій О. *Греко-католицьке духівництво в умовах ЗУНР: роль у формуванні органів влади, творенні українського війська, [у:] “Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність”.* Вип. 18, Львів, 2009, с. 200-202.

[29] Див.: Павлишин О. *Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад – грудень 1918 року), “Україна модерна”,* Львів, 1999. Ч. 2–3. <http://prima.lnu.edu.ua/Subdivisions/um/um2-3/Statti/7-PAVLYSHYN%20Oleh.htm> (покликання 204-220).

[30] Монолатій І. *Місто двох республік і диктатури. Коломийські сцени Української революції*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018, с. 250-252, 421-425, 450-452.

[31] Там само, с. 428.

[32] Там само, с. 428-429.

[33] Підраховано за: *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах*. Т. 2, с. 677-681, док. № 378.

[34] Там само, с. 628, док. № 359.

*Показники 1910-х років змушують замислитися про ймовірний рівень освіченості українців в революційну добу 1914–1923 рр. Зокрема в зимовому семестрі 1910/1911 н. р. у вишах Цислейтанії (австрійській частині Габсбурзької монархії) нарахували: на теології – 306 українців (20,0%), на праві – 788 (51,6%), медицині – 65 (4,2%), філософії – 231 (15,1%), техніці – 88 (5,8%), агрокультурі – 23 (1,5%), ветеринарії – 18 (0,6%), гірничій справ – 9 (1,2%) (= 1 528 осіб). В 1913 р. студентами трьох вишів регіону – Львівського університету були 23,4% українців, Львівської політехніки – 5,5%, Чернівецького університету – 26,1%. (Монолатій І. *Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр.*, с. 478-479, табл. 34, 35).

[35] *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах*. Т. 3, кн. 2, с. 83, док. № 38.

[36] Там само, с. 178, док. № 89.

[37] Левицький О. *Галицька Армія на Великій Україні (Спомини з часу від липня до грудня 1919)*, с. 183, 184.